

“THE CAMBRIDGE ANCIENT HISTORY” ’NİN YENİ BASKILARI

HALİL DEMİRCİOĞLU

Eskiçağ Tarihine ait yeni historiyoğrafyada birinci plânda zikre değen eserlerden biri de, hiç şüphesiz, “THE CAMBRIDGE ANCIENT HISTORY” (kısaca : CAH) serisidir. Çünkü bu eser, Eskiçağ Tarihi ile uğraşanlar için çoktandır standard eser halini almış bulunuyor. İlk defa 1924 tarihinde, J. B. Bury, S. A. Cook ve F. E. Adcock adlarındaki üç İngiliz bilgini tarafından neşredilmeğe başlanan “THE CAMBRIDGE ANCIENT HISTORY”, İngiliz dilinde basılmakla beraber, çeşitli milletlere mensup bir çok mütehasısların yazılarından meydana gelen ve, bu mahiyetiyle de, kooperatif çalışma teşebbüslerinin güzel bir örneğini teşkil eden kitaplar mecmuasıdır. Bu külliyyat, yedinci ciltten itibaren J. B. Bury’nin yerine M. P. Charlesworth’un geçmesi ve, on ikinci ciltte de, mevcutlara ilâveten N. H. Baynes’in gelmesi ile kısmen değişen ve kuvvetlenen naşirler heyetinin himmetleri ile, daha 1929 senesinde, on iki cilt olarak tamamlanmış bulunuyordu. Ciltler şu isimleri taşıyorlardı :

1. Cilt : EGYPT AND BABYLONIA TO 1580 B. C.
2. Cilt : THE EGYPTIAN AND HITTITE EMPIRES TO C. 1000 B. C.
3. Cilt : THE ASSYRIAN EMPIRE.
4. Cilt : THE PERSIAN EMPIRE AND THE WEST.
5. Cilt : ATHENS, 478 - 401 B. C.
6. Cilt : MACEDON, 401 - 301 B. C.
7. Cilt : THE HELLENISTIC MONARCHIES AND THE RISE OF ROME.
8. Cilt : ROME AND THE MEDITERRANEAN, 218 - 133 B. C.
9. Cilt : THE ROMAN REPUBLIC, 133 - 44 B. C.
10. Cilt : THE AUGUSTAN EMPIRE, 44 B. C. - A. D. 70.
11. Cilt : THE IMPERIAL PEACE, A. D. 70 - 192.
12. Cilt : THE IMPERIAL CRISIS AND THE RECOVERY, A. D. 193 - 324.

Ciltlerin isimlerinden de anlaşılacağı gibi, aslında “Avrupa kavimlerinin sürekli tarihinin birinci kısmı” olarak düşünülen “THE CAMBRIDGE ANCIENT HISTORY”, Akdeniz kültür çevresindeki Eskişark medeniyet ve kültürlerinin başlarından, tâ Eskigarp kültürünün son-

larına kadar bütün Eskiçağ Tarihini ihtiva ediyordu. Eser 324'ten (büyük Constantinus) sonraki olayları da, Avrupa kavimleri sürekli tarihinin ikinci kısmı olan "THE CAMBRIDGE MEDAEVAL HISTORY" ye bırakıyordu. Her biri sahasında otorite olan bir çok bilginlerin kalem birliği sayesinde, tek kişilerin daha önceki denemelerinden (meselâ Eduard Meyer, *Geschichte des Altertums*) muhteva itibariyle çok daha geniş tutulabilmiş olan eser, basıldığı zamandaki nesillerin Eskiçağ Tarihi tablosunu açık ve vazih bir şekilde genişletmiş ve tekrar tekrar basılma mazhariyetine erişmiştir. Bunda tabiatıyla Avrupa tarihinin yeni bir görüşle yazılması büyük âmil olmuştur. Filhakika, eserin en önemli hususiyeti, Avrupa kavimlerinin sürekli tarihine, yalnız Avrupa prehistoryası ile değil, belki en eski Avrupa tarihinden de (Eskigarp) önce tekevvün etmiş olan Güney-Batı Asya ve Mısır (Eskişark) tarihi ile girmesi olmuştur. Çünkü o zaman artık "Avrupa tarihinin Avrupa dışında başladığı" anlaşılmış bulunuyordu. Avrupa'nın inkişaf ve tekâmülünü tâ menşe'lerden itibaren takip etmek isteyenlerin, muahhar bir tezahür olan Avrupa (Eskigarp) kültüründen önce tekevvün etmiş ve ona etkiler yapmış Mısır, Mezopotamya Anadolu ve İran (Eskişark) kültürlerini tanıması ve bilmesi icap ediyordu.

İşte yeni baskıları dolayısıyla burada bahis konusu etmek istediğimiz ciltler bu zaruret neticesi olarak eserde yer almışlardır. Filhakika, o zaman bu ciltlerde sunulan bilgiler, Eskiçağ tarihinin en eski devirlerine ait arkeolojik ve tarihî malzemenin büyük gayretler ve yep yeni metodlarla işlenmelerinin sonuçlarını veriyor, Eskişark ve Eskigarp medeniyet ve kültürlerinin en eski devirleri ile bunların birbirlerine ilk temaslarının ortaya çıkardığı önemli tarihî meseleleri, imkân nisbetinde aydınlatmağa çalışıyordu. Ancak, şunu da söylemek lâzımdır ki, geniş çapta arkeolojik kazıların yapıldığı, yeni yeni keşiflerin tarihî bilgilerimizi her ân çoğalttığı veya değiştirdiği bu kesif araştırmalar devrinde, Eskiçağ tarihinin, bu araştırmalarla manzarası her an değişmeğe müheyya en eski devirlerini bir sergi halinde okuyucu önüne seren her eser gibi bunlar da, tabiatıyla, "geçici" mahiyette olacaktı. Bunun üzücü tarafı, araştırmaların mütemadiyen ilerlemesi ile eserin süratle "eskimesi" ve böylece kıymetini kaybetmesi idi. Gerçekten, bu sahalarda son on senelerin araştırmaları, gerek teferruat bakımından, gerekse umumî tablo bakımından muazzam değişmelere ve yeni yeni neticelere varmıştır. Burada yalnız Mezopotamya ve Mısır kronolojisinin ne kadar eksiltildiğini düşünmek bu

hususla kâfi bir fikir verebilir. Fakat, “geçici” mahiyette oluşun bir de sevindirici tarafı vardı : bu da, yeni vesika ve görüşlerin ışığı altında düzeltilmiş yeni baskıların yapılması idi. Böylece bu sahaların eski tarihi hakkındaki hükümleri alt üst eden veya, hiç değilse, tashih edici nitelikte olan yeni malzeme kıymetlendirilmiş, teferruatta ve genel mânada araştırma neticelerine uygun yeni bir tablo ortaya çıkmış ve eser de bu suretle “eskimek” tehlikesinden kurtulmuş olurdu.

Nitekim de böyle oldu. “CAMBRIDGE ANCIENT HISTORY” serisinin bu zorunluğu duymuş olan yeni nâşirleri (I. E. S. Edwards, C. J. Gadd ve N. G. L. Hammond), eserin ilk tab’ından sonraki yeni buluntularla çıkan kaynak malzemesinin muazzam yığını gereği gibi değerlendirmek, bunları işleyen ilim adamlarının sürekli araştırmaları sonunda en çok değişmelere maruz kalmış olan eski hükümlerin değişik şekillerine kâfi derecede yer vermek için, önce bu birinci ve ikinci ciltlerin yeniden yazılıp basılmasını kararlaştırdılar. Böylece Eskiçağ historyografyası tarihinde, denebilir ki, önemli bir hâdise oldu : 1961 yılında, “CAMBRIDGE ANCIENT HISTORY” serisinin yeniden gözden geçirilmiş birinci ve ikinci ciltleri fasiküller halinde çıkmaya başladı. Bu suretle eser hem kendisini tehdit eden “eskimek” tehlikesinden kurtulmuş, hem de, bundan sonra da eski büyük hizmetine devam etmek istediğinin ispat delilini vermiş oldu.

Fakat, az önce söylediğimiz gibi, eserin bu defaki nâşirleri bu baskılarda, eski “CAMBRIDGE ANCIENT HISTORY” ye nazaran yeni bir yoldan gittiler : Gerçi, eskiden olduğu gibi, şimdi de tek tek bahisler gene ayrı ve çeşitli milletlere mensup mütehassıslar tarafından yazılmakta ve, yazarın milliyetine bakılmadan, hepsi gene İngilizce neşrolunmakta ise de, eskiden hepsi toplu ciltler halinde çıkarılırken, bu yeni baskılar, içinde umumiyetle bir tek bahis olan fasiküller halinde çıkarılmaktadır. Yâni, yazılmış bitmiş çeşitli bahislerin eserin tamamlanmasına kadar neşrini geciktirmemek ve onları daha basılmadan eskitmek için, bunlar ilk hamlede birer broşür halinde okuyucunun istifadesine arz ediliyor. Sonra, eserin birinci ve ikinci ciltlerinin muhtevasını teşkil eden bu tek broşürler, ciltlerin sayısına ve kronolojik sıraya da bakılmadan geliş güzel çıkarılmaktadır. Nâşirlerin söylediğine göre, ciltlerdeki bütün bahislerin böyle fasiküller halinde tab’ı bittiği zaman, tek tek broşürler birleştirilecek, sıraya konulacak, sahifeleri tekrar numaralanıp tamamlanarak ciltler halinde ilim dünyasına sunulacaktır.

Bizim tesbit edebildiğimize göre şimdiye kadar (Şubat 1966) neşir tarihleri ve numara sırasıyla şu fasiküller basılmış bulunuyor :

- 1 — Carl Blegen, *Troy*, 1961, 16 s.
- 2 — W. K. C. Guthrie, *The Religion and Mythology of the Greeks*, 1961, 55 s. (II. cilt. XL. Ch.).
- 3 — W. C. Hayes, *The Middle Kingdom in Egypt: Internal History from the Rise of the Heracleopolitans to the Death of Ammenemes III.*, 1961, 86 s. (I. Cilt, XX. Ch.).
- 4 — W. C. Hayes, *Chronology of Egypt to the End of twentieth Dynasty*; M. B. Rowton, *Ancient Western Asia*; F. G. Stubbings, *The Aegean Bronze Age*; (Her üç yazı bir broşür) 1962, 85 s. (I. Cilt VI. Ch.).
- 5 — W. S. Smith, *The Old Kingdom in Egypt*, 1962, 72 s. (I. Cilt, XIV. Ch.).
- 6 — W. C. Hayes, *Egypt, from the Death of Ammenemes III. to Sequenere II.*, 1962, 43 s. (II. Cilt. II. Ch.).
- 7 — J. M. Cook, *Greek Settlement in the Eastern Aegean and Asia Minor*, 1962, 33 s. (II. Cilt XXXIII Ch.).
- 8 — J. Melaart, *Anatolia c. 4000-2300 B. C.*, 1962, 53 s. (I. Cilt, XVIII Ch.).
- 9 — C. J. Gadd, *The Cities of Babylonia*, 1962, 60 s. (I. Cilt, XIII. Ch.).
- 10 a. — W. C. Hayes, *Egypt, Internal Affairs from Tutmosis I. to the Death of Amenophis III.* (Birinci Kısım), 1962, 53 s. (II. Cilt, IX. Ch.).
- 10 b. — W. C. Hayes, *Egypt: Internal Affairs from Tuthmosis I. to the Death of Amenophis III.* (İkinci Kısım), 1962, 72 s. (II. Cilt, XI. Ch.).
- 11 — O. R. Gurney, *Anatolia, c. 1750 - 1600 B. C.*, 1962, 32 s. (II. Cilt, VI. Ch.).
- 12 — F. Matz, *Minoan Civilisation: Maturity and Zenith*, 1962, 48 s. (II. Cilt, IV (b) ve XII. Ch.).
- 13 — V. R. A. Desborough ve N. G. L. Hammond, *The End of Mycenaean Civilisation and the Dark Age* (Desborough: *Archaeological Background*; Hammond: *The Literary Tradition*), 1962, 54 s. (II. Cilt, XXXVI. Ch.).

- 14 — J. - R. Kupper, *Northern Mesopotamia and Syria*, 1963, 46 s. (II. Cilt, I. Ch.).
- 15 — J. Chadwick, *The Prehistory of the Greek Language*, 1963, 19 s. (II. Cilt, XXXIX. Ch.).
- 16 — R. Labat, *Elam, c. 1600 - 1200 B. C.* 1963, 41 s. (II. Cilt, XXIX. Ch.).
- 17 — C. J. Gadd, *The Dynasty of the Agade and the Gutian Invasion*, 1963, 54 s. (I. Cilt XIX. Ch.).
- 18 — F. H. Stubbings, *The Rise of Mycenaean Civilisation*, 1963 37 s. (II. Cilt, XIV. Ch.).
- 19 — W. Hinz, *Persia, c. 2400 - 1800 B. C.* 1963, 43 s. (I. Cilt, XXIII. Ch.).
- 20 — J. Melaart, *Anatolia before c. 4000 B. C. and Anatolia, c. 2300 - 1750, B. C.* 1964, 52 s. (I. Cilt VII. ve XIV. Ch.).
- 21 — W. Hinz, *Persia, c. 1800 - 1550 B. C.*, 1964, 37 s. (II. Cilt VII. Ch.).
- 22 — G. S. Kirk, *The Homeric Poems as History*, 1964, 35 s. (II. Cilt, XXXIX. b. Ch.).
- 23 — R. Labat, *Elam and Western Persia, c. 1200 - 1000 B. C.*, 1964, 31 s. (II. Cilt, XIII. Ch.).
- 24 — J. L. Caskey, *Greece, Crete and the Aegean Islands in the Early Bronze age*, 1964, 44 s. (I. Cilt, XXVI. (a) Ch.).
- 25 — I. E. S. Edwards, *The Early Dynastic Period in Egypt*, 1964, 74 s. (I. Cilt, XI. Ch.).
- 26 — F. H. Stubbings, *The Expansion of Mycenaean Civilisation*, 1964, 25 s. (II. Cilt, XXII a Ch.).
- 27 — J. Cerny, *Egypt From the Death of Ramesses III. to the End of the Twenty-first Dynasty*, 1965, 60 s. (II. Cilt, XXXV. Ch.).
- 28 — C. J. Gadd, *Babylonia, c. 2120 - 1800 B. C.*, 1965, 56 s. (I. Cilt, XXII. Ch.).
- 29 — G. Posener, J. Bottero ve K. Kenyon, *Syria and Palestine c. 2100 - 1780 B. C.*, (Posener : *Relations with Egypt*, kısım : I - III; Bottero : *Relations with Mesopotamia*, kısım : IV; Kenyon : *The Archeological Sites*, kısım : V - VII), 1965, s. (I. Cilt, XXI. Ch.).
- 30 — D. A. E. Garrod ve J. G. D. Clark, *Primitive Man in Egypt, Western Asia and Europe* (Garrod : *In Paleolithic Times*; Clark : *In Mesolithic Times*), 1965, 61 s. (I. Cilt. III. Ch.).

31 — O. Eissfeldt, *Palestine in the Time of the Nineteenth Dynasty; The Exodus and Wanderings*, 1965, 32 s. (II. Cilt. XXVI a Ch.).

32 — O. Eissfeldt, *The Hebrew Kingdom*, 1965, 80 s. (II. Cilt. XXXIV. Ch.).

33 — K. W. Butzer, *Physical Condition in Eastern Europe, Western Asia and Egypt before the Period of Agricultural and Urban Settlement*, 1965, s. (I. Cilt, I. Ch.).

34 — T. G. H. James, *Egypt from the Expulsion of the Hyksos to Amenophis I.* 1965, s. (II. Cilt, III. Ch.).

35 — C. J. Gadd, *Hammurabi and the End of his Dynasty*, 1965, (II. Cilt, XIII. Ch.).

36 — S. S. Weinberg, *The Stone Age in the Aegean*, 1965 (I. Cild).

37 — A. Götze, *The Struggle for the Domination of Syria, 1400 - 1300 B. C.; Anatolia from Shuppiluliumash to the Egyptian War of Muwattalish; The Hittites and Syria (1300 - 1200 B. C.)*, 1965, 64 s. (II. Cilt, XVII, XXI a, XXIV. Ch.).

38 — E. J. Baumgartel, *Predynastic Egypt*, 1965, (I. Cilt).

39 — F. H. Stubbing, *The Recession of Mycenaean Civilisation*, 1965, (II. Cilt, XVI. Ch.).

40 — H. Lewy *Anatolia in the Old Assyrian Period*, 1965, 28 s. (I. Cilt, XXIV Ch.).

41 — D. J. Wiseman, *Assyria and Babylonia c. 1200 - 1000 B. C.*, 1965, 48 s. (II. Cilt, XXXI. Ch.).

42 — C. J. Gadd, *Assyria and Babylonia c. 1370 - 1300 B. C.*, 1965, (II. Cilt).

43 — H. W. Catling, *Cyprus in the Neolithic and Chalcolithic Periods; Cyprus in the Early Bronze Age; Cyprus in the Middle Bronze Age; Cyprus in the Late Bronze Age*, (Hepsi bir fasikül halinde). 1966, 78 s. (I. Cilt, IX. c; XXVI b; II. Cilt, IV c; XXII b, Ch.).

44 — O. R. Gurney, *Anatolia, c. 1660 - 1380 B. C.*, 1966, 30 s. (II. Cilt, XV. a. Ch.).

45 — J. L. Laskey, *Greece and the Aegean Islands in the Middle Bronze Age*, 1966, 32 s. (II. Cilt IV. a. Ch.).

Baskıda oldukları bildirilenler :

46 — R. Vaux, *Palestine in the Early Bronze Age.*

47 — R. De. Vaux, *Palestine during the Neolithic and Chalcolithic Periods.*

48 — K. M. Kenyon, *Palestine in the Middle Bronze Age.*

49 — J. M. Munn - Rankin, *Assyrian Military Power, 1300 - 1200 B. C.*

50 — D. R. Hughes ve D. R. Brothwell, *The Earliest Populations of Man in Europe, West Asia and North Africa.*

51 — W. F. Albright, *The Amarna Letters from Palestine, Syria; The Philistines and Phoenicia.*

52 — R. O. Faulkner, *Egypt: from the Inception of the Nineteenth Dynasty to the Death of Ramesses III.*

53 — H. Lewy, *Assyria c. 2600 - 1816 B. C.*

54 — W. F. Albright, ve T. O. Lamdin, *The Evidence of Language.*

Yukarıda neşir sahasına çıkış tarihleri ve numara sırası ile gösterilen fasiküllerin isim ve muhtevalarından anlaşılacaktır ki bunlar, bazı istisnaları ile, genel olarak bir mevzuu, veya hattâ bir mevzuun bir bahsini ihtiva etmektedir. Fakat bunlar, esas itibariyle, ya eskilere nazaran yeniden gözden geçirilerek düzeltilmiş, veya eskiden hiç yok iken yeniden ele alınarak yazılmışlardır. Bu hususlar eserin tekrar basılmasında acele edilmesinin ve, yazılmış bir bahsin ayrı bir broşür halinde, ötekilerini beklemeden, hemen neşredilmesinin zaruretini ispat ediyor. Çünkü, şimdi broşürler halinde neşredilmekte olan bu ciltlerin, basılma işlerinin son senelerdeki sür'atine rağmen, ne zaman bitmiş olacağını şimdiden kestirmeğe imkân yoktur. Neşredilen veya baskıya verilmiş olanlara verilen numaralar, kronolojik nizamı göstermedikten başka, birinci ve ikinci ciltlerin sonradan meydana çıkacak olan şekilleri hakkında da henüz bir fikir vermiyorlar. Çünkü sıra numarası ile çıkan fasiküller bitmiş ciltlerin nizamını henüz göstermemektedir.

Yazımızın başında, söylediğimiz gibi, “THE CAMBRIDGE ANCIENT HISTORY” nin hususiyetlerinden belki de en birincisi, her tek bahsin ayrı ayrı, —hattâ milliyetleri de başka olan— mütehassis ilim adamları tarafından yazılmış olması idi. Bu yenilerinde ise, eskilere nazaran daha fazla ve daha çeşitli ilim adamının ahenkli bir iştiraki derhal göze çarpmaktadır. Yeni yazılarda, eski “CAMBRIDGE ANCIENT HISTORY” ’nin tek tek bahisleri azimet noktaları olarak ele alınmıştır. Bazı broşürlerde eskilerdeki bir kaç bahsin muhtevası bir tek bahiste toplanmış, bazılarında ise yeni mevzular ve yeni görüşler

için yeni bahisler açılmıştır. Yazarlar bunlarda da yazdıkları mevzuların, broşürlerin çıktığı tarihe kadarki ilmî araştırmalar durumunu yazmağa itina etmiş görünmektedirler. Tabiatıyla bunun da bir hududu vardır : Böyle eserlerde hiç kimsenin yazarlardan son dakikanın haberlerini beklemeğe hakkı yoktur. Buna rağmen gösterilen gayret şayanı takdirdir. Sonra, yazılan bahisler de hiç bir tarafta lüzumsuz bir genişlik almıyor, önemsiz teferruat içinde asıl önemli olan kaybolup gitme talihsizliğine uğramıyor. Yâni, bunlarda da, tıpkı eskilerde alıştığımız şekilde, en önemli kısımlar bir araya toplanmış bulunuyor. Umumiyetle çok tasarruflu bir şekilde kullanılmış olan sahife notları, evvel emirde kaynakları gösteriyor; fasiküllerde bahis sonlarında kabil olduğu kadar geniş bibliyografya veriliyor : Genişliğine ve derinliğine gitmek isteyen okuyucu bunlar vasıtasıyla diğerlerini bulabilir. Esasen, olayları, problemleri, kaynakları ve ikinci decedeki literatürü göstermek ve anlatmak "THE CAMBRIDGE ANCIENT HISTORY" nin eskiden beri başlıca amacı ve işi olagelmıştır. Şimdiye kadar çıkan broşürler yeni ciltlerin bu vasfını yeniden ve açıkça ortaya koymaktadır.

Çıkan broşürlerde yazılı bahislerdeki hususların, eskiden beri bildiğimiz gibi, onları yazan mütehasısların ilmî bir şekilde ispat edilmiş fikir ve görüşleri olduğunu söylemeğe lüzum yoktur. Nâşirlerin gayesi de olayları, çeşitli yazarlara göründükleri ve binnetice onların anladıkları şekilde takdim etmektir. Bundan dolayı olayları takdim işinde vahdetli bir kanalizasyondan kaçınılmıştır. Gerçi bunun, geniş bir iştirak halinde çeşitli yazarlar tarafından yazılan böyle eserlerde, çoğu okuyucuya, nahoş gelecek neticeler doğurma istidadı vardır: Her şeyden evvel, yazıların heyeti umumiyesinde beklenen tecanüs azalabilir, hattâ az çok mübayenetler de olabilir. Fakat bunları burada tabîî görmek lâzımdır. Çünkü bunlar daha ziyade, tarihin bu kısmındaki olayların bizzat kendilerinden ve verilen hükümlerin, çok defa, nihaî olmayan karakterinden çıkmaktadır. Burada tenkitler için bir ip ucu verebilecek olan asıl tehlike, yazarların, eserin bütününe hâkim olan muayyen görüşten ayrılmaları veya o görüşe göre yazmamaları olabilirdi. Fakat şimdiye kadar çıkanlarda böyle bir şey-hattâ bir kaç yazarın kaleminden çıkanlarda dahi- sezilmemektedir.

Vahdetli bir kanalizasyon olmayışının bir diğer neticesi de böyle eserlerde muayyen ölçüde —az da olsa— bir tekrarın görülmesidir. Bunun önüne geçmeğe imkân yoktur. Çünkü bunlar ya, bu ciltlerde

olduğu gibi, çözümleri hâlâ bile kat’ileşmemiş, haklarında çeşitli görüşler olabilecek meseleler üzerinde çeşitli yazarların tesadüfen ifade ettikleri ayrı ayrı düşünceleridir, ki insanı rahatsız etmedikten başka, meselelerin karakterini ve çetrefilliğini de anlatabilir. Yahut, bu tekrarlar, aynı hadiselerin muhtelif yazarlar tarafından muhtelif bahislerde anlatılmasından doğar ki, bu da bazı hâdiselerin beynelmilel karakter iktisap etmelerinden çıkan ve ictinâbı kabil olmayan akisleridir. Bu hususu, bir memleketteki önemli bir hâdisenin beynelmilel münasebetler içinde başka memleketler için de yüksek önem kazandığı ve, böylece, bunların tarihlerinde de tekrarlandığı öteki tarih devirlerinde de müşahede etmek mümkündür. Çünkü, her memleketin ve her kavmin ve milletin vesikaları, olayları başka ve çeşitli zaviyelerden görür. Anlaşıyor ki, “THE CAMBRIDGE ANCIENT HISTORY” böyle hallerde, bir tek kat’î görüş, yâni bir kaç yeri ilgilendiren bir hâdisenin, her yazarın nihaî mehaz olarak göstereceği resmî hikâyesini, vermekten kaçınmış, ve üniformiteyi feda ederek, her memleketin tarihini yazan yazara, tekrar bahasına da olsa, o hadiseyi kendi vesikalarına ve görüşüne göre yazmak serbestisini vermiş bulunuyor. Bu da takdire değer bir husustur. Çünkü tarihî izzah ve tefsir bunu iycap ettirmektedir.

Yalnız, bir az da teessürle ifade edelim ki, tek tek çıkarılmakta olan bu broşürlerde, yazılan şeylerin anlaşılmasını kolaylaştırıcı resim, harita ve saire gibi okuyucuyu destekleyen araçlardan hemen hiç biri yoktur. Bilhassa eski “CAMBRIDGE ANCIENT HISTORY” de çok beğenilen harita ve plânlar yoktur. Her broşürde bunların ciltler tamamlandıktan sonra verileceği söylenmektedir. Fakat bunlar fasiküllerle beraber verilmiş olsalardı, kıymetleri araştırmalar için daha da yükselmiş olurdu. Tabiiyle ciltler tamamlanınca, kronoloji listelerini ve indeksi ihtiva edeceklerdir. Resimler de eskiden olduğu gibi resim cildi olarak çıkacaktır.

Son olarak söylemek lâzımdır ki “THE CAMBRIDGE ANCIENT HISTORY” nin şimdiki kadar çıkmış olan yeni baskıları ilerisi için ümit verici bir tesir yapıyor. Bunlar da, eskiler gibi, hem Eskiçağ tarihi ile meşgul olanlara, hem de diğer okuyuculara, değerli hizmetlerde bulunacaktır. Çünkü, bu yenilerde de, eskilerde olduğu gibi, sırf mütehasısların okuyup anlayabilecekleri kadar ağır, veya ciddî müdekiklerin hiç alâka göstermeyecekleri kadar hafif eserlerin tehlikelerini anlamış olmanın neticesi olarak, bu iki zıt kutup arasında orta bir yoldan gidiş iradesi devam ediyor. Bu bakımdan naşirleri bu önemli teşebbüslerinde tebrik etmek yerinde olur.

